

I

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

ΟΛΗ Η ΖΩΗ ΜΑΣ είναι μια αφήγηση. Η βιογραφία μας μια σειρά από αφηγήσεις. Κατασκευασμένες από όσα ζήσαμε αλλά και από όσα θα θέλαμε να ζήσουμε. Αφηγήσεις που τις προσδιόριζαν συχνά τα μάτια των άλλων, των δικών μας, της οικογένειάς μας, των φίλων μας, του κόσμου μας, του δικού μας και των άλλων. Πόσες φορές δεν είδαμε τον εαυτό μας μέσα από τις φαντασιώσεις μας για έναν άλλο εαυτό και πόσες άλλες μέσα από αυτό που οι άλλοι ήθελαν να είμαστε. Συναισθήματα, προσδοκίες, διανοητικές διαδρομές, κρυμμένες επιθυμίες, ματαιώσεις, αντιφάσεις, αγωνίες, ερωτήματα, ρητά και άρητα, όριζαν την εικόνα μας και αποτελούσαν τα υλικά των αφηγήσεών μας. Ακόμα και όταν αυτές ξεστράτιζαν σε κόσμους ανεξερεύνητους. Όταν ξέφευγαν από το φυσικό και το κανονικό και κατασκεύαζαν τον δικό μας «φευγάτο» κόσμο. Είχαμε να αναμετρηθούμε με τις κοινώς αποδεκτές αφηγήσεις, αυτές που όριζαν την κανονικότητα και οριοθετούσαν τους τρόπους με τους οποίους πρέπει να ορίσουμε τον εαυτό μας, τον κόσμο και τη θέση μας μέσα σε αυτόν.

Αλλά και οι ίδιες οι αφηγήσεις μας είναι, τελικά, η ζωή μας. Οι εμπειρίες μας, τα κρίσιμα περιστατικά της διαδρομής μας, όπως θέλουμε να τα βιώσουμε αναβιώνοντάς τα, είναι –όχι μόνο για τους άλλους, αλλά και για εμάς– αυτό που ζήσαμε. Γι' αυτό και η ιστορία της ζωής μας, σαν μια σειρά από αφηγηματικές αναβιώσεις, ουσιαστικά είναι ένα ταξίδι στο παρελθόν ή, καλύτερα, ένα ταξίδι από το παρόν στο παρελθόν και τανάπαλιν, με πλοηγό τον «επινοημένο» μας εαυτό, όπως αναδύεται στις συναντήσεις μας με όλους τους συνταξιδιώτες μας, αλλά και τους κανόνες της πλοήγησης και το πώς τους προσλαμβάνουμε και τους διαχειριζόμαστε. Καθώς αυτός ο κατασκευασμένος εαυτός είναι που ορίζει τα μέσα τα οποία αποφασίσαμε να χρησιμοποιήσουμε, τους σταθ-

μούς του ταξιδιού, τα μέρη όπου θα προσορμίσουμε, άλλοτε για να αναπαυτούμε γαλήνια, να αισθανθούμε και πάλι την πλήρωση από τις επιλογές μας, και άλλοτε για να ζήσουμε ξανά πάθη, συναισθήματα και αγωνίες, διανοητικές και ψυχικές, μέσα από τις περιπέτειες και τις ανατροπές, να βρεθούμε και πάλι μπροστά στα διλήμματα και στις απαντήσεις που δώσαμε σε αυτά. Ή σε όσα έμειναν μετέωρα. Όλα εκείνα, δηλαδή, που θέλουμε να ορίζουν τη ζωή μας, την περιπέτειά μας από την περιπλάνησή μας στον κόσμο.

Στην αναβίωση αυτού του ταξιδιού μπορεί να αφήνουμε πίσω, να σκιαζουμε, μάλλον, ή να εξωραϊζουμε τους σταθμούς εκείνους που δείχνουν ότι η πορεία μας δεν είναι ευθύγραμμη και προσανατολισμένη στην κατεύθυνση που αρχικά επινοήσαμε. Μόνο που, και σε αυτό το δεύτερο, το ελεγχόμενο ταξίδι, κάποιες φορές μάς πιάνουν φουρτούνες, προκύπτουν ανατροπές, αναγκαστικές προσορμίσεις ή και ρωγμές στο πλεούμενο. Τότε η εικόνα αλλάζει. Και μέσα σε αυτή τη νέα εικόνα φαντάζουμε διαφορετικοί και εμείς και ο κόσμος μας. Τότε είναι που καταλαβαίνουμε την αυταπάτη μας πως η ζωή, ακόμα και η επινοημένη, χαρίζεται δίχως ανατροπές. Μια βαθιά κατανόηση που μπορεί να γίνει θησαυρός ανεκτίμητος αν μαζί αισθανθούμε και την αξία της. Αν αποφασίσουμε να εξερευνήσουμε τις σκιασμένες αυτές ακτές και ξεκινήσουμε νέες περιπλανήσεις, που θα φωτίσουν διαφορετικά και τους άλλους σταθμούς και ίσως συνολικά και την προσωπική μας πορεία. Τότε αυτό το ταξίδι εμπλουτίζεται και μας πλουτίζει, καθώς φωτίζει διαφορετικά και το λιμάνι από το οποίο ξεκινήσαμε, τη ζωή μας, με άλλα λόγια, όπως τη βιώνουμε στο παρόν, και τον εαυτό μας, όπως νιώθουμε να ορίζει τη ζωή μας και να ορίζεται από αυτήν.

Κάπως έτσι βρέθηκα και εγώ να μελετώ τις ιστορίες ζωής, τα αναπαριστάμενα, δηλαδή, ταξίδια αρχικά των φοιτητών και των φοιτητριών μου, αλλά αργότερα και των εκπαιδευτικών. Προσπαθώντας να καταλάβω πώς αναπαριστούν αυτά τους ταξίδια, ποια είναι η πυξίδα τους, με ποια υλικά φτιαγμένα –και δικά τους και δανεικά– αλλά και πώς επιστρέφουν στη βάση τους έπειτα από όλη αυτή την περιπλάνηση. Επειδή πίστευα –και συνεχίζω να πιστεύω– πως αυτό το ταξίδι έχει πολλά να μάθει όχι μόνο σε εμάς που το μελετάμε, αλλά και σε εκείνες και εκείνους που το «επινοούν». Κυρίως όταν σταθούμε όλοι μας στις ανατροπές, στις σκιάσεις και στους απροσδόκητους σταθμούς. Αυτούς που μας δείχνουν ότι μπορούμε να δούμε αλλιώς το ταξίδι μας αλλά και την προοπτική του. Διότι αυτό το ταξίδι δεν έχει τελικό ελλιμενισμό όσο συνεχίζουμε να αναμετριόμαστε με τις προκλήσεις του. Αρκεί να κατα-

νοούμε τα υλικά με τα οποία κατασκευάσαμε την πυξίδα του και να έχουμε τη διάθεση να την ανακατασκευάσουμε προοπτικά. Καθώς «η ζωή μπορεί να κατανοηθεί αναδρομικά, αλλά πρέπει να τη ζήσουμε προοπτικά» (Kierkegaard, στο Habermas, 2003: 4).

Το έναυσμα για την ενασχόλησή μου με τις αναπαραστάσεις αυτές, δηλαδή με την αφηγηματική έρευνα και τη μελέτη των ιστοριών ζωής των εκπαιδευτικών, ήταν η δική μου ιστορία ζωής και οι αγωνίες, τα ερωτήματα και οι διαπιστώσεις που ανέκυψαν κατά την αφηγηματική της αναβίωση. Επειδή σε αυτή την αφηγηματική περιπέτεια, με τις κάθε είδους αναδρομές και τις συνεχείς αναβιώσεις, κατάλαβα πως η ιστορία της ζωής μου και οι μορφές που κάθε φορά έπαιρνε η αφηγηματική αναβίωσή της είναι μια συνεχής αναδόμηση των αναμνήσεων στον επίσημο κατασκευασμένο καμβά της μνήμης. Ήταν αυτή η αναβίωση της ιστορίας μου, έτσι όπως σταδιακά την αντιλαμβάνομαι ως περίπλοκη κατασκευή που μορφοποιείται από επιλεγμένα, συνειδητά ή ασυνείδητα, θραύσματα της μνήμης, καθώς και η ανακατασκευή της μέσα από αυτή τη συνειδητοποίηση που μου άνοιξαν έναν διαφορετικό δρόμο.

Η αναγνώριση των επινοημένων αρμών και των υλικών με τα οποία επέλεξα να συγκροτήσω τη βιωμένη «αλήθεια» μου, το προϊόν των διαθλασμένων αναμνήσεών μου, ανέδειξε τις ρωγμές και έριξε, έστω πρόσκαιρα, νέο φως στην ιστορία μου. Αυτή η αναζήτηση, συχνά επώδυνη, άνοιξε για εμένα νέα παράθυρα και μου έδωσε τα εργαλεία και τα υλικά για μια διαφορετική συναρμολόγηση. Κατάλαβα τη σημασία όχι τόσο των όποιων ανακατασκευών, που είναι δυνάμει ανοικτές σε νέες αναδομήσεις, όσο της εξοικείωσης με τα εργαλεία που μου επέτρεπαν να δω διαφορετικά την προσωπική μου πορεία. Να αναζητήσω και, τελικά, να συνειδητοποιήσω όχι μόνο τις αναδιπλώσεις, τα προσκόμματα ή τις ποικίλες επινοήσεις που επιβεβαίωναν αυτό που ήθελα να είμαι, αλλά και τα σταθερά σημεία αναφοράς μου, τις αξίες που προσδιόρισαν τις επιλογές μου. Να κατανοήσω τη σταδιακή συγκρότησή τους στην προσπάθειά μου να πραγματώσω τη βιοθεωρία μου, τους όρους που διαμόρφωναν την υποκειμενικότητά μου και την ύπαρξή μου στον κόσμο, και τον μικρό και τον μεγάλο. Αλλά και την κοσμοθεωρία μου, την εικόνα, με άλλα λόγια, που διαμόρφωσα για τον κόσμο όπως τον ήθελα. Την κοινωνική και την πολιτική μου υπόσταση. Μια εσωτερική συνομιλία, μια νοητική και συναισθηματική διεργασία που με μεταχημάτισε. Καθώς ενδυνάμωσε όχι μόνο την επιθυμία μου να δω πάλι τον εαυτό μου, να αναγνωρίσω και να πραγματευτώ τις παραδοχές μου,

αλλά και να αναστοχαστώ, αναζητώντας τους όρους του αυτοπροσδιορισμού μου.

Αυτά τα εργαλεία αναγνώρισα όταν για πρώτη φορά συνάντησα βιβλιογραφικά το ερευνητικό πεδίο της ανάλυσης των αφηγήσεων. Μια σημαντική συνάντηση για εμένα, μιας και κατάλαβα ότι το συγκεκριμένο πεδίο μπορούσε να αποτελέσει τομή για τη σύνδεση της προσωπικής με την επαγγελματική και την ακαδημαϊκή μου πορεία. Ένα πεδίο που επίσης μπορεί να στηρίξει πολλές από τις θεωρητικές και πρακτικές μου αναζητήσεις και τη συνεχώς ανανοηματοδοτούμενη και αλληλοτροφοδοτούμενη συνομιλία τους. Κατάλαβα πως έχω να κάνω με ένα πεδίο στο οποίο το «εγώ», το «εμείς» και το «αυτοί» ή «οι άλλοι» μορφοποιούνται μέσα από τη στοχαστική ανάγνωση των αφηγηματικών αναπαραστάσεων των εμπειριών και της ιστορίας μας/τους. Και ότι η ανάγνωση αυτή, δυναμική και ανοικτή σε επανααναγνώσεις, βασίζεται στην παραδοχή πως η βιωμένη αλήθεια, παρότι περίτεχνα κατασκευασμένη, δεν είναι λιγότερο αληθινή, λιγότερο έγκυρη και λιγότερο σημαντική για εμάς και την ιστορία μας. Το ίδιο σημαντικές είναι και οι βιωμένες αλήθειες των άλλων. Αυτή η παραδοχή μάς επιτρέπει, πιστεύω, μια γνήσια συνομιλία με τον εαυτό μας και τους άλλους σε μια πορεία αναζήτησης εκείνων των σταθερών που μπορούν να δώσουν νόημα και υπόσταση στον εαυτό μας, ως ατομικό και κοινωνικό δρων υποκείμενο, στη θέση μας στον κόσμο αλλά και στον ίδιο μας τον κόσμο. Και –γιατί όχι– να τον αλλάξουν.

Και έτσι, βρέθηκα σε έναν καινούριο σταθμό, μπήκα σε μια νέα πολύ δημιουργική περιπέτεια, προϊόν της οποίας αποτελεί αυτό το βιβλίο.

Το βιβλίο αυτό, ασφαλώς, είναι αποτέλεσμα μιας μακράς διεργασίας μέσα στον χρόνο και καρπός της προσωπικής και επαγγελματικής περιδιάβασής μου στον εκπαιδευτικό και ακαδημαϊκό χώρο αλλά και στον κόσμο. Έστω και αν η πορεία αυτή είχε πολλά προσωπικά μονοπάτια, εσωτερικές συνομιλίες και μοναχικούς αναστοχασμούς, ούτε μια στιγμή δεν αισθάνθηκα ότι τη χάραξα μόνος. Με συντρόφεψαν πολλές και πολλοί, στις οποίες και στους οποίους αναγνωρίζω σημαντικές οφειλές. Ελάχιστο αντίδωρο η συμβολική μνεία σε αυτό τον πρόλογο.

Πρώτη και ιδιαίτερη αναφορά οφείλω στη Νίκη Διονυσοπούλου, που με συντρόφεψε επί είκοσι πέντε χρόνια, που βίωσε τις αγωνίες μου, σε προσωπικό, επαγγελματικό και επιστημονικό επίπεδο, και μοιράστηκε μαζί μου τις αφηγήσεις μιας ζωής. Πλούτισε πραγματικά αυτό το ταξίδι μου με τις δικές της αλλά και τις κοινές μας αφηγήσεις, οι οποίες πολ-

λαπλασιάστηκαν με την έλευση της Σοφίας και της Βάλιας, των δύο παιδιών μας. Το δικό τους ταξίδι, τα δικά τους κείμενα ζωής διασταυρώθηκαν με το δικό μου και το διεύρυναν, ανατρέποντάς το αρκετές φορές, όταν οι ιστορίες τους ακολουθούσαν διαφορετική πορεία από αυτήν που ταίριαζε στην επινοημένη από εμένα προοπτική τους. Όσπου κατάλαβα πόσο με πλούτιζαν οι εναλλακτικές αυτές αφηγήσεις. Και, τελικά, πόσο είχαν αφουγκραστεί, δίχως να το καταλάβω, τις δικές μου, ακόμα και όσες παρέμεναν αποσιωπημένες.

Σε αυτό το ταξίδι αλλά και στην τωρινή του αναπόληση, με συντροφεύουν με τις ιστορίες τους, που μπλέκονται με τις δικές μου, φίλοι και συνάδελφοι αγαπημένοι. Πόσα δεν μοιραστήκαμε –άλλοτε μιλώντας, άλλοτε με σιωπές– με τον Δημήτρη Παπαγεωργάκη, συνοδοιπόρο σε αυτή μου την πορεία, προσωπική και επαγγελματική. Τις προσδοκίες, επίσης, και τα οράματα για την έκβαση του ταξιδιού επινοήσαμε από πολύ νωρίς μαζί με τη Νάντια Τσενέ. Έστω και αν πολλά τα ανέτρεφε η ζωή ή και εμείς, ανατρέποντάς την. Παρέμειναν, όμως, σημεία αναφοράς και φάροι να φωτίζουν ακόμα και εμάς και τα καινούρια μας μονοπάτια, που κάποια συνεχίζουν να τέμνονται, δημιουργώντας νέες κοινές ιστορίες.

Και καθώς η ζωή κυλούσε, μαζί και η επινοήσή της, διασταυρωνόταν με ιστορίες άλλων συνοδοιπόρων. Νέες συναντήσεις, νέες τομές που έδωσαν άλλο νόημα στην ήδη τεθλασμένη της πορεία. Η Ελένη Κατσαρού, με την οποία, συμπορευόμενοι εδώ και είκοσι χρόνια, αποπειραθήκαμε να ανοίξουμε κοινούς ανατρεπτικούς δρόμους και επινοήσαμε ιστορίες που έδωσαν διαφορετικό νόημα στις κοινές μας αναζητήσεις. Πόσα δεν οφείλουμε και οι δύο στον αρχικό μας μέντορα, τον Θόδωρο Παπακωνσταντίνου, και για τα μονοπάτια που μας έδειξε αλλά και για όσα υπονόησε. Η Λιλή Φρυδάκη, που όχι μόνο χάραζε καινούριους δρόμους αναμορφώνοντας την πυξίδα, τόσο τη δική της όσο και όλων όσοι τη συντροφεύαμε στο ταξίδι της, αλλά στάθηκε δίπλα μου σε σταθμούς σημαδιακούς, σε απροσδόκητες τρικυμίες, συναισθανόμενη την ανθρωπινή περιπέτεια και πείθοντάς με να δω την αξία της και τους νέους δρόμους που η όποια ανατροπή άνοιγε.

Με τον τρόπο τους πλούτιζαν και τις επινοήσεις μου και τη ζωή μου, καθένας με τη δική του αφήγηση, φίλοι και φίλες που συμπορευτήκαμε σε κοινά μονοπάτια, προσωπικά και επαγγελματικά: η Ελπίδα Κοντσάκη, η Μαρία Τζαρδή, η Γιώτα Μαρκέλλου, ο Λευτέρης Βεκρής, η Μαριέλλα Κορακάκη, η Άσπα Παπαδημητρίου, η Γιούλη Δήμου, η Ελένη Χοντολίδου, ο Γιώργος Νικολού, ο Θωμάς Αγγελής, η Ηλιάνα Χατζηδημητρίου,

η Τατιάνα Κωνσταντινίδου και ο Γιώργος Πλακίδας. Και πόσες άλλες διασταυρώσεις με πρόσωπα, επώνυμα και ανώνυμα, με βιώματα, ακόμα και παροδικά, αλλά και με παρέες, τόσο σε ώρες ανεμελιάς όσο και σε δύσκολες στιγμές της ζωής μας.

Ιδιαίτερη αναφορά οφείλω στη Σταυρούλα Φιλίππου, που σε μια πρόσφατη φάση αυτού του ταξιδιού, στην ακαδημαϊκή του εκδοχή, ένωσα να διασταυρώνονται οι ματιές μας σε μια συνομιλία που πραγματικά τις εμπλούτιζε.

Με τους «μύθους» του, τις εικαστικές και τις τόσες άλλες αφηγήσεις του, συναντήθηκα σχετικά νωρίς σε αυτό μου το ταξίδι με τον Χρήστο Παλλαντζά, ο οποίος, προσφέροντάς μου το έργο του «Πάρε με μαζί σου» ως εξώφυλλο για τούτο το βιβλίο, επισφραγίζει με τον πιο συμβολικό τρόπο τη συνάντηση αυτή. Μια κοινή «πορεία αναπόλησης του βιωμένου, της απώλειας, της ματαιώσης αλλά και της προσμονής».

Και σε μια στροφή του ταξιδιού, σε έναν απροσδόκητο ελλιμενισμό, εκεί που τα νερά φάνταζαν ανεξερεύνητα, συμπλεύσαμε με την Αλεξάνδρα Ανδρούσου. Με πόσο δισταγμό αρχικά και πόση ζέση στη συνέχεια βρεθήκαμε σε νέες ανατροπές, δίνοντας μαζί βήμα βήμα άλλο νόημα σε αυτό το ταξίδι, το προσωπικό και το επαγγελματικό, που, έτσι, φαντάζει πια απρόβλεπτο, ακόμα και τώρα, λίγο πριν από τον τελικό (;) ελλιμενισμό του.

Αναρωτιέμαι, βέβαια, πώς θα ήταν αυτή η πορεία χωρίς τον Κ.Μ. Αυτόν που με έκανε να βιώσω, με οδύνη αρκετές φορές, πως ούτε η ιστορία μας ούτε η αναπαράστασή της είναι δεδομένες. Πως έχουμε πολλά ακόμα να δούμε, εξιστορώντας την ξανά και ξανά. Πως οι πρωταγωνιστές της αλλάζουν «πρόσωπα», που αποκαλύπτονται μέσα από τις νέες διηγήσεις μας. Και πως οι ανασυνθέσεις που επιχειρούμε μας πάνε όλο και πιο κοντά στην «πραγματική» μας πορεία. Και ας ξέρουμε πως δεν θα φτάσουμε ποτέ σε αυτήν.

Τούτο το βιβλίο, βέβαια, προϊόν αυτής της πορείας, δεν θα μπορούσε να γραφτεί αν δεν μοιράζονταν μαζί μου τις ιστορίες τους οι ήρωες και οι ηρωίδες του. Όσοι δέχτηκαν να υφάνουν και πάλι το νήμα της ζωής τους και να μου προσφέρουν και τον καμβά και τη δημιουργία τους. Μου επέτρεψαν, έτσι, να ανασυνθέσω με τον δικό μου τρόπο τη ματιά τους για τη ζωή και την αναπαράστασή της. Γι' αυτό και τους είμαι πραγματικά ευγνώμων. Στον Οδυσσέα, στην Ελπίδα, στην Ελένη, στην Αγγελική, στον Στέφανο, στην Εριέτα, στην Παυλίνα, στη Βασιλική, στον Χάρη και στον Πάνο, όπως και στους υπόλοιπους ανώνυμους ήρωες και ηρωίδες των ιστοριών αυτού του βιβλίου, ρητών και άρητων.

Κλείνοντας, αισθάνομαι την ανάγκη να αναφερθώ σε δύο αποσιωπημένες αφηγήσεις. Σε δύο πρόσωπα που, για δικούς τους λόγους, επέλεξαν να μείνουν στη σιωπή. Ή μήπως η ζωή τους χτίστηκε με αυτή τη σιωπή; Η αφήγηση του πατέρα μου, που προσπαθώ μέσα από σπαράγματα να ανασυνθέσω και να της αναγνωρίσω τη θέση που της αναλογεί στη δική μου ιστορία. Και η αφήγηση της Μαργαρίτας Διονυσοπούλου, στην οποία αφιερώνω και τούτο το βιβλίο. Μια αφήγηση που την ένιωσα μέσα από το μοίρασμα των συναισθημάτων, των βλεμμάτων, την αίσθηση της εκούσιας, πολλές φορές, απόσυρσης, όταν, πόσο συχνά, ένιωθε πως ασφυκτιά στον ελάχιστο χώρο που της αφήναμε. Και προτιμούσε να μένει στη σκιά, και ας είχε τόσο πολλά να πει...

II

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο ΟΡΟΣ «αφήγηση» είναι πολύ κοινός στην καθημερινή μας ομιλία. Αφηγούμαστε μια ιστορία, αφηγούμαστε μια ταινία που είδαμε ή ένα βιβλίο που διαβάσαμε, μια σκηνή ή ένα περιστατικό που ζήσαμε, μια σύγκρουση που είχαμε με κάποιον δικό μας και τόσα άλλα. Η αφήγηση είναι ένας όρος καθημερινός απόλυτα κατανοητός κατά την επικοινωνία μας με τους άλλους. Η αφήγηση φαίνεται να είναι εξίσου φυσική με την ίδια τη γλωσσική ικανότητα (Bruner, 2018/2002: 45). Αναπαριστάμενη, επίσης, με συγκροτημένη γλώσσα, προφορική ή γραπτή, με σταθερές ή κινούμενες εικόνες, με χειρονομίες ή/και με το οργανωμένο μείγμα όλων αυτών των τρόπων, η αφήγηση είναι παρούσα παντού: στον μύθο, στην ιστορία, στην ιστορία μας, στη νουβέλα, στο έπος, στην τραγωδία, στην κωμωδία, στη ζωγραφική, στα βιβρό παράθυρα, στον κινηματογράφο, στα κόμικς, στις ειδήσεις κ.ο.κ. (Barthes 1977, 79).

Σε ποιον βαθμό, όμως, αυτή η αφήγηση αποτελεί αποτύπωση μιας πραγματικότητας; Τι είναι, τελικά, η αφήγηση και ποια η σχέση της με την πραγματικότητα; Ή με ποια πραγματικότητα; Κάποια φορά, όταν μια μεταπτυχιακή φοιτήτρια εξέφρασε με έντονο τρόπο την απορία της για τα συγκεκριμένα ερωτήματα, υπαινισσόμενη ότι δεν είναι δυνατόν να μην υπάρχει αντικειμενική πραγματικότητα, ζήτησα από όλους τους συμμετέχοντες και τις συμμετέχουσες στο συγκεκριμένο μεταπτυχιακό σεμινάριο να αποτυπώσουν γραπτώς την εξέλιξή του. Το σεμινάριο παρακολούθησαν 22 φοιτητές και φοιτήτριες. Το αποτέλεσμα ήταν 22 σχεδόν διαφορετικές αναπαραστάσεις πάνω στον ίδιο αφηγηματικό καμβά. Και η συζήτηση που ακολούθησε δημιούργησε περισσότερα ερωτήματα για τη σχέση της αφήγησης

με την «πραγματικότητα», για τους τρόπους με τους οποίους μια αφήγηση οργανώνεται, για τα κίνητρα που έχουμε αφηγούμενοι, τις ποικίλες ταυτίσεις, τις προβολές που επιχειρούμε, τα συναισθήματα που εμπλέκονται, τις προηγούμενες εμπειρίες μας, το τι θεωρούμε ότι είναι ένα μεταπτυχιακό μάθημα κτλ. Ερωτήματα που, σε μια πιο γενική μορφή τους, αποτελούν τη βάση για τις αφηγήσεις ως ερευνητικό πεδίο και για τα κάθε είδους αφηγηματικά κείμενα ως ερευνητικό αντικείμενο.

Η αφηγηματική έρευνα και η βιογραφική προσέγγιση, που τις τελευταίες δεκαετίες φαίνονται ιδιαίτερα δημοφιλείς στο πεδίο των κοινωνικών επιστημών (Andrews κ.ά., 2013: 2-3), έχει τις ρίζες της στην οπτική που υιοθετήθηκε από τους κοινωνιολόγους της Σχολής του Σικάγου τη δεκαετία του 1920 (Τσιώλης, 2006: 17) με αφορμή ένα μεγάλο ερευνητικό πρόγραμμα των Thomas και Znaniecki για τους Πολωνούς μετανάστες, με τίτλο «Οι Πολωνοί Αγρότες στην Ευρώπη και στην Αμερική». Με βασική παραδοχή ότι τα προσωπικά τεκμήρια και ιδιαίτερα οι βιογραφικές καταγραφές μπορούν να αναδείξουν τις υποκειμενικότητες και τη διαλεκτική σχέση υποκειμένου και κοινωνίας, εγκαινιάζουν έναν νέο προσανατολισμό στην κοινωνική έρευνα (Goodson, 2017: 23-24).

Η μετανεωτερική στροφή, που είναι εμφανής στις κοινωνιολογικές έρευνες από τη δεκαετία του 1980, ιδιαίτερα στις σπουδές σχετικά με το φύλο, τις πολιτισμικές σπουδές, τη λογοτεχνική θεωρία και την ψυχολογία, αλλά και η θεωρία του Foucault για τους «λόγους» (*discourses*) και τη συμβολή της γλώσσας στη συγκρότηση της ταυτότητας ανανέωσαν το ενδιαφέρον για τη μελέτη των αφηγήσεων και των ιστοριών ζωής (Goodson, 2017: 29). Πρόκειται, ουσιαστικά, για μια μετάβαση από τον θετικιστικό και το νεωτερικό αίτημα για αντικειμενικότητα στη μελέτη του τρόπου με τον οποίο συγκροτούνται οι υποκειμενικότητες (Τσάφος, 2014: 75-77). Μια μετάβαση που αμφισβητεί την αξιοπιστία των αριθμών και την «αντικειμενική» αποστασιοποίηση, αποδομεί τη γενικευσιμότητα και την προβλεψιμότητα, που θεωρούνταν ότι διασφαλίζουν την αξιοπιστία και την εγκυρότητα των ερευνών (Pinnegar & Daynes, 2007: 3-34). Το συνεκτικό στοιχείο, άλλωστε, των νέων θεωρήσεων, που συνθέτουν τη μετανεωτερική σκέψη και οπτική, είναι η κριτική επανεξέταση των τρόπων σκέψης της νεωτερικότητας και η αμφισβήτηση της άκαμπτης νεωτερικής διχοτόμησης ανάμεσα στην αντικειμενική πραγματικότητα

τα και στην υποκειμενική εμπειρία, στο γεγονός και στη φαντασία, στο δημόσιο και στο ιδιωτικό (Doll, 1993: 5).

Σύμφωνα με τον αντι-θετικιστικό αυτόν προσανατολισμό, στον οποίο εγγράφονται οι σύγχρονες τάσεις τόσο της αφηγηματικής έρευνας όσο και της βιογραφικής προσέγγισης, οι αφηγήσεις δεν αποτελούν αναπαράσταση της πραγματικότητας, αλλά καθώς επιτρέπουν στα υποκείμενα να αξιολογήσουν και να επιλέξουν, ανακατασκευάζουν την πραγματικότητα, τον κόσμο, δηλαδή, και τον εαυτό μέσα σε αυτόν, υπό συγκεκριμένη οπτική γωνία και με βάση συγκεκριμένες παραδοχές και προσδοκίες (Αρχάκης & Τσάκωνα, 2011: 62-63). Η βιογραφία, επίσης, είτε στη μορφή της αυτοβιογραφίας είτε ως προσπάθεια ανασύνθεσης της ιστορίας ζωής άλλων με βάση τις αφηγήσεις-αναπαραστάσεις των εμπειριών της ζωής τους, ουσιαστικά είναι η επιλεκτική σύνθεση επεισοδίων που αναπαριστώνται αφηγηματικά. Τόσο τα επεισόδια που τη συνθέτουν όσο και τα μέσα που τη συναρθρώνουν ή ο αφηγηματικός άξονας που τη συνέχει είναι προϊόντα επιλογής. Αυτό και μόνο καθιστά και τη βιογραφία μια κατασκευή ανοικτή σε αναδομήσεις (Goodson, 2017: 33).

Και είναι σημαντικό, όπως έχει αναδειχθεί από τον συγκεκριμένο ερευνητικό προσανατολισμό, ότι, μελετώντας την αναπαράσταση των εμπειριών που τα υποκείμενα ορίζουν ως σημαντικές, ουσιαστικά βρισκόμαστε μπροστά στη «φωνή» τους και παράλληλα την αναδεικνύουμε. Η μελέτη της την ανάγει σε μια παράμετρο που συμβάλλει καθοριστικά στη συγκρότηση νοήματος για τη συνθήκη, τα φαινόμενα ή τον κόσμο που μελετάμε. Χαρακτηριστικό παράδειγμα οι αποσιωπημένες γυναικείες φωνές, που, μέσα από έρευνες ιστοριών ζωής των γυναικών, απέκτησαν δημόσιο χαρακτήρα και ανέδειξαν την επίδραση του κυρίαρχου ανδρικού λόγου στην ανάπτυξη θεωριών (Antikainen, 2017: 133).

«Ενσωματωμένες στις ζωές της κανονικότητας, οι περιθωριοποιημένες και αποσιωπημένες προσωπικές αφηγήσεις συμβάλλουν στην αποδόμηση των κυρίαρχων αφηγήσεων, καθώς τα υποκείμενα προσδίδουν νόημα στις εμπειρίες τους, διεκδικούν ταυτότητες και αποκτούν μια ζωή λέγοντας και γράφοντας τις ιστορίες τους» (Langellier, 2001: 700).

Η αφηγηματική, επομένως, και η βιογραφική προσέγγιση, που με βάση τις αρχές θεμελίωσης και ανάπτυξής τους –στη σύγχρονη, τουλάχιστον, εκδοχή τους– απηχούν κοινούς τόπους με την εμπειρική

θεωρία του Dewey, καθώς και με την κριτική θεωρία, τον μαρξισμό και τις μετα-δομιστικές θεωρίες (Clandinin & Rosiek, 2007: 61-70), συγκροτούν ένα διεπιστημονικό πεδίο μελέτης της ανθρώπινης δράσης (West & Read, 2015: 3), και στην ατομική και στη συλλογική της έκφανση. Και όπως είναι φυσικό, η εκπαίδευση στην ευρύτερη θεωρησή της, τόσο ως πεδίο δράσης υποκειμένων όσο και συγκρότησης ταυτοτήτων, αποτελεί προνομιακό χώρο για την αξιοποίηση αυτών των προσεγγίσεων. Η εκπαίδευση, βέβαια, όπως αναπαρίσταται στην κειμενική της εκδοχή τόσο στα θεσμικά αφηγήματα όσο και στις ανασυνθέσεις των εκπαιδευτικών εμπειριών από τα ίδια τα υποκείμενα, εκπαιδευτικούς και μαθητές/μαθήτριες.

Το βιβλίο αυτό δεν έχει ως στόχο να παρουσιάσει το ερευνητικό πεδίο των αφηγήσεων και της βιογραφικής προσέγγισης ούτε να περιγράψει μεθόδους και τρόπους ανάλυσης των ιστοριών ζωής ή των αφηγηματικών κειμένων. Βασική μου πρόθεση σε τούτο το βιβλίο είναι, αξιοποιώντας μια ερευνητική πρόταση, αυτή της βιογραφικής προσέγγισης των Αναλυτικών Προγραμμάτων (ΑΠ), να αναδείξω μέσα από μια ερευνητική μελέτη πώς η ανάλυση των ιστοριών ζωής των εκπαιδευτικών μπορεί να φέρει στο φως την πορεία τους προς τη συγκρότηση της επαγγελματικής τους ταυτότητας και της οπτικής τους. Ταυτόχρονα μας επιτρέπει να προσδιορίσουμε εκείνες τις παραμέτρους, προσωπικές και ιστορικές, κοινωνικές, πολιτισμικές και πολιτικές, που –κάποτε αυτόνομα, αλλά τις περισσότερες φορές σε αλληλεπίδραση– προσδιορίζουν τη δυναμική τους ανάπτυξη.

Με την αναλυτική καταγραφή της συγκεκριμένης έρευνας, επιδιώκεται:

- α) να παρουσιαστεί μια διαφορετική πρόσληψη του Αναλυτικού Προγράμματος (ΑΠ) ως αυτοβιογραφικού κειμένου και να διερευνηθούν οι προοπτικές που αυτή ανοίγει τόσο για τη μελέτη της εκπαιδευτικής πράξης στη δυναμική της ανάπτυξη όσο και για την αναστοχαστική της προσέγγιση από τα ίδια τα υποκείμενα, τους/τις εκπαιδευτικούς, και ως επαγγελματίες και ως δρώντα κοινωνικά και πολιτικά υποκείμενα και
- β) να αναδειχθεί η συμβολή της βιογραφίας στη συγκρότηση της επαγγελματικής ταυτότητας, που, σε ένα τέτοιο πλαίσιο, συντίθεται από ένα πλέγμα συνεχών αναανομηματοδοτήσεων, σε άμε-

ση συσχέτιση με τη μη γραμμική προσωπική και επαγγελματική πορεία, υπό την επίδραση των ποικίλων παραμέτρων που την προσδιορίζουν.

Το βιβλίο αποτελείται από δύο μέρη, το θεωρητικό και το ερευνητικό. Στο θεωρητικό μέρος, που συνίσταται από τρία κεφάλαια, παρουσιάζονται συνοπτικά οι επιστημονικοί προσανατολισμοί και οι βασικές έννοιες που πλαισιώνουν θεωρητικά την ερευνητική μελέτη. Το πρώτο κεφάλαιο, με τον τίτλο «Αφηγήσεις και Ιστορίες Ζωής», εστιάζει στις έννοιες της αφήγησης και των ιστοριών ζωής και στο πλαίσιο αναφοράς τους, τις θεωρίες, δηλαδή, με βάση τις οποίες νοηματοδοτούνται επιστημονικά οι συγκεκριμένες έννοιες. Στο δεύτερο κεφάλαιο, με τον τίτλο «Ιστορίες Ζωής και Εκπαιδευτική Έρευνα», το οποίο εστιάζει στη συμβολή του συγκεκριμένου διεπιστημονικού πεδίου στην εκπαιδευτική έρευνα, παρουσιάζονται, με παράθεση ενδεικτικών παραδειγμάτων, οι παράμετροι της αφηγηματικής και βιογραφικής έρευνας που σχετίζονται με βασικές συνιστώσες της συγκρότησης της επαγγελματικής ταυτότητας του εκπαιδευτικού. Στο τρίτο κεφάλαιο, με τον τίτλο «Βιογραφική Προσέγγιση και Αναλυτικό Πρόγραμμα», διαγράφονται οι ερευνητικοί προσανατολισμοί που μελετούν το ΑΠ ως (αυτο)βιογραφικό κείμενο στο πλαίσιο της μετανεωτερικής προσέγγισης των ΑΠ, η οποία ορίζεται ως ανανοηματοδότηση του συγκεκριμένου πεδίου (Pinar κ.ά., 1995· Pinar, 2004). Επιχειρείται μια συνοπτική παρουσίαση της μεθόδου *currere*, την οποία εισηγήθηκε ο Pinar, όπου βασίστηκε ο σχεδιασμός, η ανάπτυξη και η ανάλυση των δεδομένων της ερευνητικής μελέτης που πραγματεύεται το ερευνητικό μέρος του βιβλίου.

Σε αυτό το μέρος, παρουσιάζεται μια ποιοτική έρευνα που εγγράφεται στο ερευνητικό πεδίο της αφηγηματικής ανάλυσης των ιστοριών ζωής σε άμεση συσχέτιση με το ΑΠ, ως αυτοβιογραφικό κείμενο, και την εκπαιδευτική πράξη. Πρόκειται για μια έρευνα που διενεργήθηκε με βιογραφικές συνεντεύξεις από τους τέσσερις εκπαιδευτικούς που συγκρότησαν την ομάδα εκπόνησης του ΑΠ της λογοτεχνίας, κατά την περίοδο 2017-2018. Με την ανάλυση των δεδομένων που προέκυψαν από τις βιογραφικές συνεντεύξεις αλλά και από την κοινή εισήγηση των μελών της ομάδας σε ένα συμπόσιο, οι ιστορίες ζωής μετατράπηκαν σε βιογραφίες, δηλαδή σε ερμηνευτικές κειμενικές εκδοχές τους.

Μέσα από την ανάλυση των ιστοριών ζωής των συμμετεχόντων επιδιώκεται, με την αξιοποίηση της μεθόδου *currere*, να αναδειχθεί με την αναπαράσταση των εμπειριών τους α) η πορεία δυναμικής συγκρότησης της επαγγελματικής ταυτότητας των συμμετεχόντων εκπαιδευτικών, β) η σταδιακή διαμόρφωση της οπτικής τους απέναντι στην εκπαιδευτική πράξη και στο ΑΠ, γ) η μετασχηματιστική λειτουργία της συμμετοχής στην ομάδα εκπόνησης του ΑΠ, δ) οι προοπτικές που ανοίγονται για τους ίδιους τους εκπαιδευτικούς, την εκπαιδευτική πράξη και το σχολείο από τη δυναμική σύμπραξη μιας ομάδας εκπαιδευτικών που συνομιλούν στοχαστικά κατά τη διαδικασία εκπόνησης ενός ΑΠ. Παράλληλα ανιχνεύεται και αποτιμάται η επενέργεια της αφηγηματικής ανασυγκρότησης της ιστορίας ζωής τους στην αναγνώριση, στη συνειδητοποίηση και στον μετασχηματισμό της οπτικής τους όχι μόνο για το ΑΠ και την εκπαιδευτική πράξη, αλλά και για το σχολείο και τον δικό τους ρόλο σε αυτό.

Ασφαλώς, είναι σημαντικό να επισημάνουμε πως οι βιογραφίες που προέκυψαν από την ανάλυση των ιστοριών ζωής των εκπαιδευτικών και η συνοπτική τους παρουσίαση με βάση την πρόταση του Pinar, διευρυμένη, σε κάποιον βαθμό, με τις ιστορικές παραμέτρους που ανέδειξαν νεότερες εκδοχές της βιογραφικής προσέγγισης (Goodson, 2019· Squire, 2013· Plummer, 2001), αποτελεί μια νέα αφήγηση, που, ως τέτοια, είναι μια κατασκευή στο πλαίσιο της οπτικής –επιστημονικής και πολιτικής-κοινωνικής– του ερευνητή και συγγραφέα του βιβλίου (Tierney, 1993). Οι βιογραφίες αυτές, δηλαδή τα νέα αφηγηματικά κείμενα, αποτελούν προϊόντα αναανοηματοδότησης, στη βάση μιας συστηματικής επιστημονικής ανάλυσης, των εμπειριών ή των αφηγηματικών επεισοδίων που ανακάλεσαν οι συμμετέχοντες και του αφηγηματικού άξονα που, μέσα από αυτή τη διαδικασία, συγκρότησαν (Polkinghorne, 1995: 19). Πρόκειται, με άλλα λόγια, για διάθλαση στα ερμηνευτικά κάτοπτρα του ίδιου του ερευνητή, της επιστημονικής και εκπαιδευτικής του ταυτότητας, και για προϊόν μιας πολυεπίπεδης, ουσιαστικά, συνομιλίας ανάμεσα α) στους συμμετέχοντες και στην εκπαιδευτική πράξη, β) στη ζωή τους όπως τη βίωσαν και στη ζωή τους όπως την αναπαριστούν, γ) στους συμμετέχοντες και στον ερευνητή και δ) στις ιστορίες ζωής και στις βιογραφίες.¹

1. Ιστορίες ζωής (*life stories*) είναι όσα οι αφηγητές ανασυνθέτουν κατά την εξιστόρηση της ζωής τους ή μιας φάσης της, ενώ βιογραφίες (*life histories*) είναι

Η αναγνώριση αυτού του συνεχούς ανακατασκευαστικού πλαισίου, που σταδιακά γινόταν όλο και πιο συνειδητό, μου επέτρεψε, όσο αυτό ήταν εφικτό, να εστιάζω στη δυναμική κυρίως ανάπτυξη τόσο της αφήγησης όσο και της ανάλυσής της. Με αυτό τον τρόπο, γίνονταν αντικείμενο διαπραγμάτευσης, και κάποιες φορές αποδομούνταν, παγιωμένες αντιλήψεις, στερεοτυπικές «επιστημονικές» παραδοχές, ακόμα και προσωπικές εμμονές, ερευνητικές και άλλες. Προσπάθησα, δηλαδή, να τηρήσω ένα πλαίσιο ερευνητικής εντιμότητας όχι μόνο με επιστημονική, αλλά και με ηθική βάση, καθώς προσεγγίζονταν βιώματα και ιστορίες ζωής, έστω και ανακατασκευασμένες (Goodson, 1991b: 136).

Αναδρομικά στοχαζόμενος, ενδεχομένως, τελικά, αυτή να είναι και η πρόταση του βιβλίου: η διερώτηση για τις όποιες παραδοχές μας μέσα από μια συνεχή αναστοχαστική συνομιλία, που αναπτύσσεται δυναμικά, θεμελιώνεται στην ισοτιμία των διαλεγόμενων και αναζητά, υποστηρίζοντας παράλληλα μια μετασχηματιστική προοπτική. Και όπως αναδεικνύεται μέσα από τη βιογραφική διαδρομή των εκπαιδευτικών της έρευνας, αυτή μάλλον φαντάζει και ως μια ευοίωνη προοπτική για την πορεία μας, προσωπική και επαγγελματική, για το σχολείο, για τους μαθητές και για τους φοιτητές μας. Ίσως και για την αναζήτηση νέων όρων ύπαρξης, προσωπικής, εκπαιδευτικής και πολιτικής-κοινωνικής.

το προϊόν της «συνεργασίας» του αφηγητή της ιστορίας και του ερευνητή ως ανασύνθεση και κατασκευή τοποθετημένη σε συγκεκριμένες ιστορικές συνθήκες (Goodson, 2019: 261).